

HENRYK PIERSA

FILOZOFIA PRZYRODY W KATOLICKIM UNIWERSYTECIE LUBELSKIM*

WSTĘP

Tytuł artykułu ma odzwierciedlać proces tworzenia, funkcjonowania i likwidacji Specjalizacji Filozofii Przyrody w KUL-u. W paragrafie I omówiono krótko odnowienie przez kardynała D. Merciera filozofii tomistycznej i początki nowożytnej filozofii przyrody w Katolickim Uniwersytecie Lubańskim. Paragraf II poświęcony jest procedurom tworzenia Specjalizacji Filozofia Przyrody na KUL-u. W tym celu odwołano się do protokołów z posiedzeń Rady Wydziału Filozoficznego KUL w latach 1956-1958. W tych bowiem latach utworzono interesującą nas Specjalizację. Trzeba zaznaczyć, że w materiałach archiwalnych znaleziono jedynie krótkie informacje w kilku protokołach z posiedzeń Rady Wydziału Filozoficznego KUL. Przy tym sporządzane przez różnych protokolantów informacje nieraz są trudno czytelne. W paragrafie III wyszczególnione są Katedry i Zakłady Naukowe wraz z podaniem nazwisk pierwszych ich kierowników. W paragrafie IV przedstawiono sylwetki tych wykładowców: profesorów, docentów i doktorów, którzy stanowili trzon pracowników naukowo-dydaktycznych na tworzonej Specjalizacji. Nazwiska pierwszych asystentów, którzy później zdobywali stopnie doktorów, docentów (doktorów habilitowanych) i tytuły profesorów pominięto. Wyjątek stanowi o. Jerzy Szelmeczka SJ, który objął prowadzenie ćwiczeń i wykładów z matematyki, gdy ks. dr Franciszek Jakóbczyk przeszedł na emeryturę. W paragrafie V omówiono program studiów z fizyki na Specjalizacji Filozofii Przyrody KUL, w paragrafie VI – zmiany personalne w Katedrach Fizyki i Matematyki, gdy przeszli na emeryturę doc. Wacław Staszewski i ks. dr Franciszek Jakóbczyk. Paragraf VII poświęcony jest studenckim pracownikom laboratoryjnym.

Prof. dr hab. HENRYK PIERSA – emerytowany profesor KUL, członek czynny Wydziału Matematyczno-Przyrodniczego TN KUL.

* Odczyt wygłoszony na posiedzeniu Komisji Filozofii Przyrody TN KUL 27 kwietnia 2016 r.

W rozważaniach końcowych (paragraf VIII) wspomniano tok studiów na Filozofii Przyrody, a więc przeciętną liczbę studentów na danym roku studiów, zdobytą przez nich wiedzę i późniejsze losy niektórych absolwentów.

I. LOWAŃSKA SZKOŁA FILOZOFII I FILOZOFII PRZYRODY

W drugiej połowie XIX wieku miało miejsce „belgijskie odrodzenie” filozofii tomistycznej, nazywane „neotomizmem lowańskim”¹. Dokonało się ono dzięki ks. Dezyderemu Józefowi Mercierowi², który w 1889 r. w Katolickim Uniwersytecie Lowańskim (Lowanium) założył Wyższy Instytut Filozofii (Institut Supérieur de Philosophie). Działania ks. Merciera (od 1907 r. kardynała) były odpowiedzią na ogłoszoną dziesięć lat wcześniej przez papieża Leona XIII encyklikę *Aeterni Patris*.

Odnowa tomizmu miała polegać na studiowaniu dzieł św. Tomasza, a nie komentarzy do tych dzieł średniowiecznych filozofów. Ponadto oprócz realistycznej metafizyki do studiów włączono nowe przedmioty, takie jak: teoria poznania, logika, psychologia, socjologia, a także fizyka, kosmologia przyrodnicza i biologia. Środowisko lowańskie było otwarte na inne kierunki filozoficzne: pozytywizm, fenomenologia, ewolucjonizm. Z tymi kierunkami neotomiści lowańscy polemizowali. Można powiedzieć, że w Lowanium stworzono nowożytną filozofię przyrody.

W latach 1898-1900 w Lowanium studiował, pod zmienionym nazwiskiem, ks. Idzi Radziszewski³. W 1900 r. na podstawie rozprawy *De ideae religionis genesi in evolutionismo Darvino-Spenceriano* („O genezie idei religii w ewolucjonizmie Darwina-Spencera”)⁴ uzyskał doktorat z filozofii (promotorem był ks. prof. Mercier). Kiedy w 1918 r. ks. dr Idzi Radziszewski tworzył Katolicki Uniwersytet Lubelski, wzorował się na Uniwersytecie Lowańskim⁵.

¹ *Powszechna Encyklopedia Filozofii*, t. 9, red. A. Maryniarczyk, Lublin 2008, s. 508-511.

² *Leksykon Filozofii Klasycznej*, red. J. Herbut, Lublin 1997, s. 396; *Powszechna Encyklopedia Filozofii*, t. 7, red. A. Maryniarczyk, Lublin 2006, s. 62-63.

³ *Powszechna Encyklopedia Filozofii*, t. 8, red. A. Maryniarczyk, Lublin 2007, s. 618-620.

⁴ Tłumaczenie na język polski tej rozprawy wydało Wydawnictwo KUL: *Geneza idei religii w ewolucjonizmie Darwina i Spencera*, oprac. M. Maciołek, Lublin 2012.

⁵ Zanim podjął decyzję „o kształcie KUL-u” wzorowanym na Lowanium, ks. Radziszewski zwiedził uniwersytety katolickie w Europie, włączając Anglię. Por. G. KAROLEWICZ, *Geneza Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego*, w: *Katolicki Uniwersytet Lubelski. Wybrane zagadnienia z dziejów Uczelni*, Lublin 1992, s. 51.

W ciągu prawie 100 lat istnienia KUL-u Lowanium odwiedziło wielu pracowników naukowych z Lublina. Wśród nich, w różnych okresach, ze stypendium korzystali dwaj profesorowie z filozofii przyrody: ks. Kazimierz Klósak i ks. Stanisław Mazierski. Oni organizowali później Specjalizację Filozofii Przyrody w KUL-u i w Akademii Teologii Katolickiej w Warszawie.

Wyprzedzając dalsze rozważania, odnotujmy nazwiska dwóch wybitnych kosmologów i filozofów związanych z Uniwersytetem Katolickim w Louvain i z KUL-em: ks. Grzegorza Henryka Józefa Edwarda Lemaître'a i ks. Michała Hellera. Ks. Lemaître, o ponad 40 lat starszy od ks. Hellera, z wykształcenia inżynier, matematyk, fizyk, kosmolog i filozof, był podwójnym doktorem filozofii w zakresie matematyki (Uniwersytet Lowański, 1923 r.) i w zakresie fizyki (Massachusetts Institute of Technology, 1927 r.). Od 1927 r. ks. Lemaître był profesorem historii matematyki, fizyki z teorią względności, metodologii matematyki i metod obliczeniowych oraz kosmologii i filozofii w Uniwersytecie Lowańskim. Uczony z Lowanium jest twórcą jednego z ekspandujących modeli Wszechświata, pozwalającego opisać historię kosmosu od wybuchu „pierwotnego atomu” (*l'atome primitif*) do chwili obecnej.

Ks. Michał Heller odbył studia na Sekcji Filozofii Przyrody Nieożywionej w KUL-u. Mimo usilnych starań Kierownictwa Specjalizacji nie udało się go, niestety, zatrudnić w lubelskiej Uczelni. Przewód doktorski i habilitacyjny ks. Hellera był przeprowadzony w KUL-u. Później ks. Heller rewanżował się swojej Alma Mater, udzielając konsultacji studentom przygotowującym tutaj prace magisterskie, opiekując się doktorantami-kosmologami z KUL-u, a na koniec pisząc recenzje ich rozpraw. Jednym z jego podopiecznych był ks. dr hab. Józef Turek. Trzeba dodać, że ks. prof. Heller swoją rozległą wiedzę z zakresu matematyki, fizyki i kosmologii zdobywał sam dzięki wybitnym zdolnościom i pracy. W KUL-u nie było „polskiego Eddingtona”, który by pokierował jego pracą naukową.

II. TWORZENIE SPECJALIZACJI FILOZOFII PRZYRODY

Na nowo utworzonym Wydziale Filozofii Chrześcijańskiej w roku akademickim 1947/48 ks. prof. Stanisław Adamczyk omawiał wybrane kwestie z filozofii przyrody według Arystotelesa i św. Tomasza: 1) materia pierwsza a forma substancjalna, 2) stosunek miejsca do przestrzeni, 3) stosunek ruchu do czasu. Poza datą „30. V. 1947” w materiałach archiwalnych nic więcej

nie ma. Nazwa „filozofia przyrody” pojawia się dopiero w roku akademickim 1952/53 w związku z osobą ks. dra Stanisława Mazierskiego, adiunkta Katedry Metafizyki kierowanej przez ks. prof. Adamczyka (do zakazania mu przez władze państwowe zajęć dydaktycznych). Ks. dr Mazierski przez dwa lata wykładał metafizykę i do emerytury filozofię przyrody (wykład kursoryczny i monograficzny). Prowadził także seminarium z filozofii przyrody.

Do 1956 r. w prowadzeniu tych zajęć nie zaszły żadne zmiany. Pod wpływem zmian politycznych w Polsce, szczególnie tzw. wydarzeń październikowych, zrodził się pomysł rozszerzenia tego kierunku studiów. Władze kościelne zapragnęły, aby zwiększyć liczbę przedmiotów przyrodniczych już na Specjalizacji Filozofii Przyrody, na której mogłyby studiować osoby duchowne (księża, zakonnicy i zakonnice). Chodziło o biologię, chemię, fizykę oraz niezbędną dla nich matematykę. Warto zauważyć, że już od roku akademickiego 1953/54 wykładane były, jako przedmioty dodatkowe, fizyka, matematyka i biologia. Do tych wykładów były prowadzone odpowiednie ćwiczenia.

W kwietniu 1956 r. powołano komisję do ustalenia programu studiów na rozszerzonej Specjalizacji Filozofii Przyrody, w składzie: doc. dr Jerzy Kalinowski – dziekan Wydziału Filozofii, doc. dr Józef Reutt – prodziekan Wydziału Filozofii, doc. dr Waław Staszewski, ks. dr Franciszek Jakóbczyk, ks. dr Stanisław Kamiński i ks. dr Stanisław Mazierski jako sekretarz. W październiku tego roku ks. doc. dr Włodzimierz Kałkowski zorganizował spotkanie w sprawie programu studiów biologicznych z profesorami nauk biologicznych UMCS.

Dnia 26 czerwca 1957 r. Rada Wydziału Filozoficznego wystąpiła do Senatu Akademickiego KUL z wnioskiem o erygowanie Katedry Zoologii Doświadczalnej, Katedry Systematyki i Geografii Roślin i Katedry Chemii na Sekcji biologicznej oraz Katedry Fizyki na Sekcji Ogólnofilozoficznej Wydziału Filozoficznego. 25 września 1957 r. Rada Wydziału Filozoficznego uchwaliła program studiów na Sekcji Filozofii Przyrody grupy A (ogólnofilozoficznej), a 8 października 1957 r. – program studiów dla II roku studiów Filozofii Przyrody grupy B (biologicznej)⁶. W wyniku wielu dyskusji ostatecznie ustalono nazwy: „Filozofia Przyrody Nieożywionej” dla grupy A i „Filozofia Przyrody Ożywionej” dla grupy B.

⁶ W sprawie pełnego programu studiów dla II roku grupy B studenci wystosowali pismo do dziekana Wydziału Filozoficznego.

III. KATEDRY I ZAKŁADY NA SPECJALIZACJI FILOZOFII PRZYRODY

W poprzednim paragrafie wspomniano o utworzeniu na Specjalizacji Filozofii Przyrody kilku katedr. Wymienimy je wraz z pierwszymi kierownikami. Funkcjonującą od 1953 r. Pracownię Fizyczną zastąpiono Katedrą i Zakładem Fizyki z kierownikiem doc. drem Wacławem Staszewskim, aż do przejścia na emeryturę. Utworzoną w 1956 r. Pracownię Chemii, której p.o. kierownika był doc. dr Wacław Staszewski, zamieniono na Katedrę Chemii. Katedrą i Zakładem Biologii Ogólnej kierował w latach 1957-61 ks. doc. dr Włodzimierz Kałkowski. Od 1961 r. katedra nie miała kierownika. W różnych okresach zajęcia z zakresu niezmatematyzowanych nauk przyrodniczych (jako zajęcia zlecone) prowadzili: dr Faustyn Krasnodębski (zoologia i systematyka zwierząt), doc. dr Jan Morawski (geologia dynamiczna i historyczna) i doc. dr Kazimierz Wiązowski (antropologia). Od 1958 r. Katedrą i Zakładem Botaniki kierowała doc. dr Teresa Rylska.

Z Katedrą Fizyki od 1959 r. związany był jako asystent mgr Henryk Piersa, zajęcia z chemii prowadzili mgr (później dr) Juliusz Malicki i mgr Zbigniew Fleszyński. Z Katedrą Botaniki związane były mgr (później dr) Krystyna Szpanbrucker i mgr Anna Pielak. W Katedrze Matematyki wykłady prowadził ks. dr Franciszek Jakóbczyk, a ćwiczenia – o. mgr Jerzy Szelmeczka SJ. W 1953 r. utworzono Zakład Filozofii Przyrody. W latach 1956-1961 kierownikiem Zakładu, później i Specjalizacji, był kontraktowy zastępca profesora ks. Stanisław Mazierski. W latach 1961-1964 był nim ks. prof. Stanisław Adamczyk, a w latach 1964-1966 – ks. prof. Kazimierz Kłósak⁷. W 1966 r.⁸ nastąpił podział Specjalizacji i Zakładu Filozofii na: Filozofię Przyrody Ożywionej z ks. prof. K. Kłósakiem jako kierownikiem i Filozofii Przyrody Nieożywionej, której kierownikiem, aż do przejścia na emeryturę, był ks. doc., później prof. Stanisław Mazierski. Ks. prof. Kłósak pracował w KUL-u do 1971 r.

⁷ Por. *Księga jubileuszowa 50-lecia Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego*, Lublin 1969, s. 186.

⁸ Tamże, s. 190.

IV. NOTY BIOGRAFICZNE PIERWSZYCH PROFESORÓW SPECJALIZACJI FILOZOFII PRZYRODY

KS. PROF. STANISŁAW MAZIERSKI

Urodził się w 1915 r. w Kowalu koło Włocławka, zmarł w Lublinie w 1993 r. W 1936 r., po ukończeniu Gimnazjum i Liceum we Włocławku, wstąpił do tamtejszego Wyższego Seminarium Duchownego. W czasie okupacji kontynuował studia filozoficzno-teologiczne w Warszawskim Metropolitalnym Seminarium Duchownym, które ukończył w 1943 r. W 1947 r. rozpoczął studia na sekcji Filozofii Chrześcijańskiej Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Warszawskiego. W czasie studiów słuchał także wykładów z matematyki (u prof. W. Sierpińskiego) i z fizyki (u profesorów S. Pieńkowskiej i Cz. Białobrzeskiego). W 1950 r. kończy studia, a rok później doktoryzuje się na podstawie rozprawy *Pojęcie konieczności w filozofii św. Tomasza z Akwinu* (promotorem był ks. prof. P. Chojnacki). Po doktoracie przez rok wykładał filozofię w Wyższym Seminarium Duchownym we Włocławku. Od roku akademickiego 1952/53 rozpoczął, jako adiunkt, wykłady z metafizyki i filozofii przyrody w KUL-u. W 1961 r. habilitował się na Wydziale Filozofii Chrześcijańskiej Akademii Teologii Katolickiej w Warszawie na podstawie rozprawy *Determinizm i indeterminizm w aspekcie fizycznym i filozoficznym*. W KUL-u ks. Mazierski przeszedł wszystkie stopnie kariery naukowej, uzyskując kolejne tytuły naukowe: adiunkta, kontraktowego zastępcy profesora, docenta (1966-1967), profesora nadzwyczajnego (1971-1981) i profesora zwyczajnego (od 1981 r.). W latach 1957-1962 uczestniczył w tworzeniu Specjalizacji Filozofii Przyrody. W latach (1962-1964) korzystał ze stypendium naukowego w Wyższym Instytucie Filozofii w Louvain. Owocem Jego studiów była praca *Prolegomena filozofii przyrody inspiracji arystotelesowsko-tomistycznej* (Lublin 1969). Ks. prof. Mazierski jest autorem pięciu pozycji książkowych i kilkudziesięciu artykułów.

KS. PROF. KAZIMIERZ KŁÓSAK

Urodził w 1911 roku w Żółkwi, zmarł w 1982 r. w Krakowie⁹. Należał do najwybitniejszych filozofów polskich o orientacji neoscholastycznej. Studia filozoficzne i teologiczne w Uniwersytecie Jagiellońskim ukończył dokto-

⁹ Por. *Encyklopedia Filozofii Polskiej*, t. 1, red. A. Maryniarczyk, Lublin 2011, s. 654-655.

ratem w 1934 r. na podstawie rozprawy *Tomizm w ujęciu Jakuba Maritaina*. Później studiował w Angelicum (Rzym) i Louvain (Belgia). W 1945 r. rozpoczął wykłady z filozofii na UJ, później w Arcybiskupim Seminarium Duchownym w Krakowie. Od 1954 r. wykładał, jako profesor nadzwyczajny, przedmioty filozoficzne na Wydziale Filozofii Chrześcijańskiej Akademii Teologii Katolickiej w Warszawie. Oprócz pełnienia, w różnych okresach czasu, obowiązków prodziekana i dziekana był kierownikiem Katedry Filozofii Przyrody.

W latach 1964-71 był także kierownikiem Katedry Filozofii Przyrody i kierownikiem Sekcji Filozofii Przyrody w KUL-u. Filozofia Przyrody pod kierownictwem profesora-łowiańczyka była mocno związana z naukami przyrodniczymi – zarówno z fizyką, jak i z biologią. Trzeba podkreślić że problematyka, którą ks. prof. Kłósak omawiał w swoich pracach, jest bardzo różnorodna. W ponad 300 publikacjach zawarte są bowiem przyczynki do filozofii fizyki i kosmologii przyrodniczej oraz do biologii. Formułował konsekwencje filozoficzne Heisenberga relacji nieoznaczoności, zasady komplementarności Bohra i jej związek z zasadą przyczynowości fizycznej i metafizycznej. Omawiał także zagadnienie przyczynowości wieloznacznej L. de Broglie’a. Nie były mu obce zagadnienia przestrzennych rozmiarów i czasowego początku Wszechświata. Dyskutował poglądy P. Teilharda de Chardin dotyczące pojmowania przyrody, nauk przyrodniczych, stworzenia Wszechświata, natury człowieka i pochodzenia duszy ludzkiej.

KS. PROF. WŁODZIMIERZ SEDLAK

Urodził się w 1911 r. w Sosnowcu, zmarł w 1993 r. w Radomiu. Po ukończeniu w 1935 r. Seminarium Duchownego w Sandomierzu do 1952 r. pracował jako duszpasterz w Ćmielowie, Siennie koło Iłży, w Radomiu i w Lublinie. W latach 1946-1950 studiował na Wydziale Matematyczno-Przyrodniczym UMCS w Lublinie, uzyskując dwa magisteria: z antropologii (1949) i z pedagogiki (1950). Na podstawie rozprawy *Zmienność organizmu jako podstawa biologiczna wychowania* w grudniu 1951 r. obronił doktorat. Wielokrotnie, i to nawet ze sporą dozą przekory wobec KUL-u, wyrażał wdzięczność wobec UMCS-u, gdzie – za cenę wielkich wyrzeczeń i determinacji – udało mu się zapoczątkować drogę naukową. Prawdopodobnie jednak ze względu na przeszkody natury ideologiczno-politycznej doktorat zatwierdzono dopiero w 1960 r. Zanim podjął pracę na KUL-u, pracował jako bardzo lubiany przez młodzież prefekt w szkołach średnich oraz

niezwykle ceniony i popularny kaznodzieja. Od czasów nauki w seminarium duchownym był bowiem entuzjastą uroku i potęgi słowa mówionego. Nic więc dziwnego, że przez kilka dziesięcioleci wygłaszał po kilkadziesiąt nauk rocznie.

Pracę w KUL-u rozpoczął jako adiunkt zatrudniony na Specjalizacji Filozofii Przyrody Ożywionej. Kiedy w 1966 r. uzyskał w KUL-u habilitację na podstawie rozprawy *Możliwość odtworzenia początków ewolucji organicznej na podstawie komponenta krzemowego*, Rada Wydziału Filozofii Chrześcijańskiej nadała mu stopień docenta w zakresie biologii teoretycznej. W ten sposób został formalnie uznany za pierwszego biologa teoretyka w Polsce, choć pismo Ministerstwa zatwierdzające ograniczało obowiązywanie tego uprawnienia do Wydziału Filozofii Chrześcijańskiej. Konsekwencją tego było przemianowanie w 1970 r. Zakładu Biologii Ogólnej, którego przez krótki czas ks. Sedlak był kierownikiem, na Zakład Biologii Teoretycznej. Ks. Sedlak kierował nim (oraz Katedrą Biologii Teoretycznej) aż do przejścia na emeryturę w 1982 r., natomiast funkcję jej kuratora pełnił przez dziewięć następnych lat. W 1981 r. uzyskał tytuł profesora zwyczajnego.

Po zatwierdzeniu docentury prowadził zajęcia dydaktyczne z filozofii przyrody ożywionej, biologicznych podstaw filozofii przyrody ożywionej, ewolucjonizmu, biologii teoretycznej oraz antropogenezy. Prócz wykładów prowadził też proseminarium i seminarium magisterskie, a od jesieni 1977 r. także seminarium doktoranckie, w którym brało udział (choć rzadko na statusie doktoranta) około 20 osób.

Po uzyskaniu doktoratu ks. Sedlak prowadził także (jako pracę zleconą przez PAN) uwieńczone powodzeniem, ale także sporem o wartość zastosowanej metody, poszukiwania śladów znacznego zaawansowania starożytnego hutnictwa żelaza w Górach Świętokrzyskich. Podejmował również zagadnienia z zakresu geologii i paleontologii. Te pierwsze dotyczyły mechanizmów zmian skorupy ziemskiej (m. in. rola elektryczności atmosferycznej i piezoelektryczności skał w wulkanizmie). Te drugie to prowadzone przez dziesięciolecia poszukiwania śladów fauny kambryjskiej w Górach Świętokrzyskich. Dużo uwagi poświęcił roli krzemu w powstaniu życia oraz jego roli w fizjologii organizmu. Być może skojarzenie tej problematyki z gwałtownie rozwijającą się elektroniką, dla której krzem stanowi podstawowy materiał „budulcowy”, naprowadziło go do postawienia tezy o istotnej roli półprzewodnikowych własności biomateriałów i procesów elektronicznych w procesach życiowych. Po serii publikacji na ten temat

i dzięki życzliwości ówczesnych władz KUL oraz Towarzystwa Naukowego KUL udało mu się, przy pomocy współpracowników i studentów Filozofii Przyrody, a także Stowarzyszenia PAX, zorganizować kilka Sympozjów poświęconych nie tylko bioelektronice, ale także koncepcji bioplazmy.

Ks. Sedlak był członkiem wielu towarzystw naukowych: Towarzystwa Naukowego KUL, Kieleckiego Towarzystwa Naukowego, Radomskiego Towarzystwa Naukowego, Polskiego Towarzystwa Geologicznego oraz Polskiego Towarzystwa Antropologicznego.

O zakresie zainteresowań oraz o postawie wobec duchownego oraz świeckiego otoczenia świadczą ogłoszone drukiem naukowe i popularyzatorskie książki, artykuły, eseje, pamiątniki i zapisane kazania. Siedem tomów pamiątników (wydanych przez Wydawnictwo „Continuo” w Radomiu) jest pełnym żywych barw obrazem człowieka pełnego naukowej i religijnej pasji; wizjonera, który posługując się niezwykłym bogactwem słownictwa i kompozycji często przybierającej postać aforyzmu, opisuje koleje swojego życia, swojego widzenia świata i Boga. Przez całe życie, zwykle za cenę wielkich wyrzeczeń, dążył do wielkich osiągnięć i sławy, które chciał dedykować Bogu jako ich głównej przyczynie. Był niezwykłą indywidualnością jako kapłan, jako badacz tajemnic przyrody, a także jako Polak.

DOC. DR WACŁAW STASZEWSKI

Urodzony w 1892 r. w Warszawie, zmarł w 1970 r. w Lublinie. W 1911 r. rozpoczął studia z fizyki w UJ. Przez dwa następne lata studiował w Getyndze, aby dokończyć je w Krakowie doktoratem u Mariana Smoluchowskiego w 1917 r. W latach 1917-1921 był asystentem w katedrze Mariana Grotowskiego w Politechnice Warszawskiej. Następnie, jako zastępca profesora, wykładał fizykę w Uniwersytecie Wileńskim w latach 1921-1939, a po II wojnie światowej, w roku akademickim 1946/47, w Uniwersytecie im. Mikołaja Kopernika w Toruniu, w latach 1948-1953 zaś na Wydziale Rolnym UMCS. Od 1953 r. prowadził, jako kontraktowy profesor, wykłady z fizyki i astronomii, w roku akademickim 1953/4 także z matematyki na Wydziale Filozofii Chrześcijańskiej KUL. W 1957 r. Centralna Komisja Kwalifikacyjna zatwierdziła Staszewskiemu stopień docenta fizyki. Do przejścia na emeryturę (w 1962 r.) kierował Katedrą i Zakładem Fizyki KUL. W okresie wileńskim w latach 1932-39 redagował czasopismo „Fizyka i Chemia w Szkole”. Ponadto przez dwa ostatnie lata przedwojenne był dyrektorem Eksperymentalnego Liceum im. Jana i Jędrzeja Śniadeckich.

DOC. DR TERESA ŚCIBOR-RYLSKA

Urodziła się w 1912 r. w Warszawie, zmarła w 1985 r. w Lublinie. W 1938 r. ukończyła w Uniwersytecie Warszawskim studia biologiczne, uzyskując tytuł magistra filozofii w zakresie biologii. Po zakończeniu wojny przeniosła się do Lublina, gdzie podjęła pracę w Katedrze Fizjologii Roślin (1944-1950) w tworzonym wtedy Uniwersytecie Marii Curie-Skłodowskiej. W 1948 r. uzyskała tam stopień doktora biologii. W roku akademickim 1949/50 prowadziła, jak zajęcia zlecone, wykłady z biologii na Specjalizacji Pedagogiki KUL. Od 1951 do 1958 r. kierowała Laboratorium Fizjologii Roślin w Instytucie Hodowli i Aklimatyzacji Roślin w Warszawie, a następnie w 1958 r. podjęła pracę w KUL-u na stanowisku kierownika Katedry i Zakładu Botaniki, później – Katedry Biologii. Była członkiem: Towarzystwa Naukowego KUL, Polskiego Towarzystwa Botanicznego oraz Committee of Photobiology of the American Society of Plant Physiologists.

Jako przyrodnik zajmowała się hipotezą istnienia tzw. promieniowania mitogenetycznego oraz fotoperiodyzmem i uwrażliwieniem organizmów na światło. Z pasją zajmowała się też kwestiami filozoficznymi ściśle powiązаныmi z biologią. W polu jej głównych zainteresowań, co znalazło wyraz w prowadzonych wykładach i ogłaszanych publikacjach, znalazły się: celowość organizacji i funkcji komórki, porządek i organizacja w przyrodzie żywej. Podkreślając systemowość relacji urzeczywistniających się wewnątrz istot żywych i w ich relacjach z otoczeniem, uznawała ją za jedną z istotnych cech życia. W duchu ewolucjonizmu chrześcijańskiego poświęcała też uwagę kierunkowości procesów ewolucyjnych oraz miejscu człowieka w przyrodzie, czego najpełniejszy wyraz stanowiła – ceniona przez nią – wizja ewolucyjnie rozwijającego się Wszechświata, przedstawiona przez francuskiego jezuitę, paleontologa i poetę Pierre'a Teilharda de Chardin.

Angażowała się w sprawy społeczne. W okresie międzywojennym należała do Stowarzyszenia Katolickiej Młodzieży Akademickiej „Odrodzenie”. W czasie wojny brała udział w skierowanych przeciw Niemcom działaniach organizacji małego sabotażu „Wawer”. W grudniu 1944 r. w Warszawie, m.in. wraz z ks. Stefanem Wszyńskim, o. Michałem Czartoryskim, Krystyną Popiel oraz Wacławem Sobańskim, podjęli (niestety nieskuteczną z powodu zaistniałych okoliczności) próbę reaktywowania tego stowarzyszenia. Nic dziwnego, że znalazła się na liście osób ze środowiska KUL-u, które były śledzone przez Urząd Bezpieczeństwa w ramach akcji „Ciemnogród”. W 1977 r. podjęła duże ryzyko, jakim było przewiezienie do Paryża maszynopisu książki ks. Władysława Bukowińskiego *Wspomnienia do moich przyjaciół księży*

i do moich przyjaciół świeckich, na której wydaniu zależało ks. Kard. Karolowi Wojtyłe. Jej wydawca, Piotr Jegliński, zmienił jej tytuł na *Wspomnienia z Kazachstanu*. Stanowiły one jedną z lektur papieża Jana Pawła II.

O. DOC. DR WŁODZIMIERZ KAŁKOWSKI SJ

Urodzony w 1911 r. w Głogowie Małopolskim. W 1947 r. uzyskał doktorat na Uniwersytecie Jagiellońskim, a w 1957 r. – docenturę.

Należy zaznaczyć, że o. dr Kałkowski już w latach 1951-53 prowadził wykłady i ćwiczenia z biologii na Specjalizacji Pedagogiki KUL. W latach 1956-1958 aktywnie uczestniczył w rozbudowie Sekcji biologicznej Filozofii Przyrody. Na posiedzeniu Rady Wydziału Filozofii 26 czerwca 1957 r. przeprowadził uchwałę o erygowaniu Katedr Zoologii Doświadczalnej, Systematyki i Geografii Roślin oraz Chemii. Po zmianie przez Senat Uczelni nazw na Katedra Zoologii Ogólnej i Katedra Botaniki Ogólnej będą one funkcjonować na Specjalizacji Filozofii Przyrody. Niestety po czterech latach, w 1961 r., o. doc. Kałkowski opuścił KUL i przeniósł się do Polskiej Akademii Nauk w Warszawie.

KS. DR FRANCISZEK JAKÓBCZYK

Urodzony w 1905 r. w Wierzchoniowie, zmarł w 1992 r. w Lublinie. W 1925 r. wstąpił do Seminarium Duchownego w Lublinie, które ukończył w 1929 r. W roku akademickim 1929/30 rozpoczął studia na Wydziale Matematyczno-Fizycznym Uniwersytetu Warszawskiego na kierunku Matematyki. Po ukończonych studiach uczył matematyki w Gimnazjum Biskupim w Lublinie. Lata okupacji niemieckiej przeżył jako wikariusz w Kazimierzu nad Wisłą. Po wojnie powrócił do Gimnazjum Biskupiego. W 1951 r. doktoryzował się z matematyki na UMCS.

Od roku akademickiego 1954/55 związał się z KUL-em. Do 1956 r. wykładał geometrię analityczną i analizę matematyczną w ramach zajęć zleconych. W latach 1956-1961 wykładał jako kontraktowy zastępca profesora, w latach 1961-1972 zaś jako adiunkt i starszy wykładowca, a od roku 1972 do przejścia na emeryturę (w roku 1976) na umowy o dzieło.

O. DR JERZY SZELMECZKA SJ

Urodzony w 1919 r., zmarł w 1998 r. w Poznaniu. Żołnierz, walczył w obronie Ojczyzny w II wojnie światowej. Po wojnie wstąpił do zakonu

jezuitów, ukończył matematykę w Uniwersytecie im. Adama Mickiewicza w Poznaniu. W roku akademickim 1964/65 związał się z KUL-em najpierw jako asystent, w latach 1965-1971 – jako starszy asystent, a po uzyskaniu doktoratu (też w Uniwersytecie Poznańskim) jako adiunkt, później jako starszy wykładowca do 1984 r. Przez kilka lat prowadził ćwiczenia do wykładów ks. dra Jakóbczyka. Gdy ks. Jakóbczyk zbliżał się do emerytury, przejmował wykłady z analizy matematycznej, teorii równań różniczkowych, funkcji specjalnych oraz podstaw statystyki matematycznej. Do niektórych wykładów prowadził także ćwiczenia. W ostatnim roku pracy w KUL-u (1986-1987) prowadził wykład i ćwiczenia z elementów analizy funkcjonalnej.

V. PROGRAM STUDIÓW Z FIZYKI NA SPECJALIZACJI FILOZOFII PRZYRODY KUL

Wykłady i ćwiczenia z fizyki zapoczątkowano w roku akademickim 1953/54 dla studentów Filozofii Chrześcijańskiej. Do 1957 r. stanowiły one jeden z tzw. przedmiotów dodatkowych na Wydziale. Po utworzeniu Specjalizacji Filozofii Przyrody były one na niej obowiązkowe. Wykłady odbywały się w trzech częściach:

- Fizyka cz. I dla II roku, w wymiarze 3 godzin tygodniowo w 2 semestrze;
- Fizyka cz. II dla III roku, w wymiarze 2 godzin tygodniowo w obydwu semestrach;
- Fizyka cz. III dla IV roku, w wymiarze 1 godzina tygodniowo w 1. semestrze,

Dwie pierwsze części obejmowały fizykę klasyczną, część III – elementy fizyki atomowej i jądrowej. Do dwu pierwszych części obowiązywały ćwiczenia laboratoryjne w wymiarze 2 godzin tygodniowo w ciągu roku. Po podziale Specjalizacji na Filozofię Przyrody Nieożywionej i Filozofię Przyrody Ożywionej (w 1966 r.) dla tej ostatniej wprowadzono godzinny wykład z Elementów fizyki, wraz z godzinnymi ćwiczeniami laboratoryjnymi.

W połowie lat 70. nastąpiło wzbogacenie programu nauczania fizyki na Filozofii Przyrody Nieożywionej. W roku akademickim 1974/75 wprowadzono godzinny wykład z dwugodzinnymi ćwiczeniami rachunkowymi z Teorii pola elektromagnetycznego, w latach późniejszych – z Elektrodynamiki klasycznej. W roku akademickim 1976/77 wprowadzono Elementy mechaniki teoretycznej: dwie godziny wykładu, dwie godziny ćwiczeń

rachunkowych w 2. semestrze. Obydwa przedmioty były obowiązkowe dla III roku studiów. Do przedmiotów Fizyka cz. I i II dodano przymiotnik „doświadczalna” (w latach 90. – Fizyka ogólna).

W 1977 r. Elektrodynamikę klasyczną ograniczono do jednej godziny wykładu i jednej godziny ćwiczeń rachunkowych, wprowadzając godzinny wykład z Fizyki statystycznej dla IV roku studiów.

Nieraz Elektrodynamikę klasyczną zastępowano innymi dyscyplinami. W roku akademickim 1991/92 były to Podstawy optyki. Omawiane zmiany dotyczą fizyki klasycznej (niekwantowej). Program studiów z fizyki kwantowej ustalili prowadzący wykłady na Filozofii Przyrody Nieożywionej fizycy z UMCS. W roku akademickim 1981/82 prof. Stanisław Szpikowski zaproponował Wykłady z mechaniki kwantowej dla IV roku studiów (dwie godziny tygodniowo w 2. semestrze) i Strukturę materii (dwie godziny tygodniowo w 1. semestrze dla V roku). W następnym roku akademickim do Wykładu mechaniki kwantowej dodano dwie godziny tygodniowo ćwiczeń rachunkowych z tego przedmiotu. W roku akademickim 1996/97, za radą prof. Wiesława Kamińskiego, wprowadzono godzinne Konwersatorium z fizyki cząstek elementarnych w 1. semestrze dla studentów V roku studiów.

Jak widać, absolwent Filozofii Przyrody Nieożywionej otrzymał staranne wykształcenie z fizyki. Gdy zaistniały odpowiednie przepisy prawne, wraz z dyplomem filozofii absolwent uzyskiwał prawo nauczania fizyki w szkole średniej. Wiele osób wykorzystywało tę możliwość.

VI. ZMIANY SKŁADU OSOBOWEGO PRACOWNIKÓW DYDAKTYCZNO-NAUKOWYCH

Po przejściu doc. dra Wacława Staszewskiego na emeryturę wykłady z fizyki w latach 1967-1981 prowadził nowo doktoryzowany Jerzy Rogaczewski. Jako zajęcia zlecone wykładał fizykę klasyczną cz. I dla studentów II roku i fizykę cz. II dla studentów III roku oraz fizykę współczesną cz. III dla studentów IV roku. Ćwiczenia z fizyki prowadził nadal mgr Henryk Piersa. Część III zawierała elementy fizyki atomowej i jądrowej, a później Wybrane zagadnienia z fizyki.

Po uzyskaniu doktoratu z fizyki przez autora tego tekstu w 1974 r. cz. I i II fizyki nazwano Fizyką doświadczalną, którą wraz z wybranymi zagadnieniami z fizyki oraz dodaną mechaniką teoretyczną wykładał dr Rogaczewski. Natomiast w roku akademickim 1974/75 Henryk Piersa prowadził

wykład z Elektrodynamiki klasycznej dla studentów IV roku. W późniejszych latach oprócz dwugodzinnego wykładu z Elektrodynamiki prowadzony był godzinny wykład z Fizyki statystycznej. W roku akademickim 1981/82 Elementy mechaniki kwantowej z ćwiczeniami prowadził prof. dr hab. Stanisław Szpikowski z UMCS. Od roku akademickiego 1984/85 zajęcia te, wzbogacone o Strukturę materii, przejął dr Wiesław Kamiński z UMCS. Prowadził je jako doktor, doktor habilitowany i jako profesor do 2005 r.

Należy dodać, że z powodu prowadzonych w KUL-u zajęć dr Kamiński miał kłopoty w swojej uczelni. Szczęśliwie w krótkim czasie habilitował się i uzyskał tytuł profesora, a w latach 2005-2008 pełnił obowiązki rektora swojej Uczelni. Dobrze się stało, że za głęboką wiarę i zaangażowanie w sprawy Kościoła prof. Wiesław Kamiński został uhonorowany przez papieża Benedykta XVI medalem *Pro Ecclesia et Pontifice*.

Po przejściu na emeryturę o. dra Jerzego Szelmeczki SJ w roku akademickim 1984/85 zajęcia z analizy matematycznej, teorii równań różniczkowych i funkcji specjalnych na Wydziale Nauk Społecznych i Filozofii Chrześcijańskiej (dokładniej: na Filozofii Przyrody) podjął młody doc. Zdzisław Rychlik z UMCS. W roku akademickim 1991/92 został zatrudniony na pół etatu w Katedrze Polityki Gospodarczej KUL, natomiast od roku akademickiego 1996/97 był zatrudniony na pełnym etacie w Katedrze Matematyki Sekcji Filozofii Przyrody. Na tych warunkach pracował aż do powstania Wydziału Matematyczno-Przyrodniczego KUL. Po utworzeniu tego Wydziału zajęcia z matematyki dla potrzeb Filozofii Przyrody prowadzili matematycy KUL-owscy.

VII. PRACOWNIE I ĆWICZENIA LABORATORYJNE

Ze studiami nauk przyrodniczych związane były ćwiczenia laboratoryjne w odpowiednich pracowniach. W nich student zapoznawał się z różną aparaturą i sposobem posługiwania się nią. Jak już mówiono, Pracownia Fizyki została utworzona już w 1953 r. W 1956 r. zaś utworzono Pracownię Chemii, a w roku 1957 – Pracownię Botaniki Ogólnej i Pracownię Zoologii Ogólnej. W dwu ostatnich prowadzono ćwiczenia z fizjologii i systematyki roślin (dr K. Szpanbrucker) oraz ćwiczenia z systematyki zwierząt (mgr A. Pielakowa). Ćwiczenia z chemii organicznej i nieorganicznej prowadzili dr J. Malicki i mgr Z. Fleszyński, ćwiczenia z fizyki w latach 1953-1959 prowadził doc. dr W. Staszewski, a od 1959 r. – mgr H. Piersa. Na zakup

aparatury w każdym roku Władze Uczelni przydzielały pewne kwoty w złotych. Jednorazowo ks. rektor Marian Rechowicz przeznaczył dotacje dolarowe dla Zakładu Fizyki i Zoologii. Pracownie Chemii i Fizyki miały przydzielone oddzielne sale, w których odbywały się wykłady i ćwiczenia. Ćwiczenia z botaniki i zoologii odbywały się w jednej sali, w której nadto wykładowcy prowadzili swoje wykłady. Ćwiczenia z omawianych przedmiotów były prowadzone w dwu pierwszych latach studiów. W zależności od liczby posiadanych przyrządów ćwiczenia przeprowadzali studenci w grupach dwu- lub trzyosobowych. Tylko w Pracowni Fizyki studenci pracowali często pojedynczo. Z przeprowadzanych ćwiczeń sporządzane były pisemne sprawozdania. Dane ćwiczenia uważano za ukończone, gdy uzyskane wyniki były powtarzalne. Przy spełnieniu wymogu powtarzalności występowały w opisie zdania w rodzaju: „Podczas elektrolizy roztworu kwasu solnego powstaje wodór i chlor” lub „Pantofelek posiada wodniczki tętniące i odżywcze”. Warto podkreślić, że choć w tych zdaniach nie występuje słowo kwantyfikujące „każdy” lub „każde”, chemicy i zoologowie rozumieją je jako zdania ogólne. Ćwiczenia z fizyki omówiono oddzielnie.

Pomiar dowolnej wielkości fizycznej sprowadza się do wielokrotnego odczytania wskazań przyrządu lub przyrządów pomiarowych. Każde odczytanie zapisywane jest w formie jednostkowego zdania orzekającego typu: „W i -tym pomiarze wielkości x otrzymano wartość x_i ”. Z n jednostkowych zdań-raportów w rozumowaniu statystycznym¹⁰ uzyskuje się zdanie ogólne: „Wartość liczbowa mierzona wielkości x , z prawdopodobieństwem $P = \alpha$, jest zawarta w przedziale $\langle a, b \rangle$ ”.

Ze względu na skończoną liczbę jednostkowych raportów, omawiane rozumowanie nie jest niezawodne. Ale też zdanie ogólne nie orzeka, że mierzona wielkość wynosi tyle a tyle, lecz że z prawdopodobieństwem α , jej wartość jest zawarta w przedziale $\langle a, b \rangle$. Na ćwiczeniach w Pracowni KUL-owskiej statystyczne opracowanie wyników nie uwzględnia wszystkich obliczeń, jakie przeprowadzane są w pełnej ocenie wyniku pomiaru. Studenci znajdują średnią arytmetyczną \bar{x} z około 10 pomiarów, szacują dopuszczalny błąd bezwzględny δx i mierzona wielkość zapisują w formie równości $x = \bar{x} \pm \delta x$. W ten sposób na podstawie małej próbki statystycznej jednostkowych zdań formułują zdanie ogólne, np. „Długość fali światła czerwonego jest zawarta w przedziale (610-780)nm”. Już to skrócone opracowanie uczy studenta procedury dokonywania pomiaru w fizyce.

¹⁰ Por. H. PIERSA, *Rola pomiarów w uzasadnianiu praw fizyki*, „Summarium” 39(59) (2010), s. 91-99.

Ks. Michał Heller, podczas ćwiczeń z fizyki,
mierzy stałą siatki dyfrakcyjnej

Warto odnotować, że pomiary niektórych wielkości są przeprowadzane różnymi metodami. Na przykład zakrzywienie kierunku propagacji fal elektromagnetycznych w polu grawitacyjnym Słońca. Jak wiadomo, w pierwszych pomiarach wykorzystano zakrzywienie kierunku propagacji fal elektromagnetycznych o długości fali z obszaru widzialnego (północna Brazylia). W metodzie drugiej (interferencyjnej) – centymetrowe fale radiowe (Mullard RAO) emitowane przez kwazar 3C 279. Wyniki pierwszych pomiarów wynosiły $(1, 96 \pm 16)$, natomiast pomiarów interferencyjnych $(1, 87 \pm 0, 30)$ sekund kątowych¹¹.

VIII. UWAGI KOŃCOWE

Źle się stało, że na Katolickim Uniwersytecie Lubelskim Jana Pawła II zlikwidowano Specjalizację Filozofii Przyrody. To prawda, że w kraju mamy do czynienia z niżem demograficznym, że młodzież wybiera taki kierunek studiów, po którym łatwiej będzie można znaleźć pracę.

Piszący ten tekst był świadkiem tworzenia i rozwoju Specjalizacji. Były to lata, w których na Filozofii Przyrody, na danym roku, studiowało rzadko

¹¹ Pomiary dokonywane obiema metodami były wielokrotnie powtarzane. Por. A.K. WRÓBLEWSKI, J.A. ZAKRZEWSKI, *Wstęp do fizyki*, t. 2, cz. 1, Warszawa 1989, s. 288. Tablice II.6, II.7.

kilkanaście, przeważnie kilka, a nawet i jedna osoba! Dla niej wykładowcy prowadzili wykłady, a asystenci – ćwiczenia. Działo się to w trudnych latach PRL-u, kiedy KUL istniał dzięki ofiarności społeczeństwa polskiego. Wtedy liczba studentów na I roku była przez władze państwowe limitowana do 60, a nieraz do 50 osób na cały Wydział Filozoficzny. Nie pamiętam, ile osób studiowało z ks. Michałem Hellerem na roku, na pewno kilka. Ale gdyby był On tylko jeden, warto byłoby dla Niego prowadzić wszystkie zajęcia! W ciągu kilkudziesięciu lat istnienia Specjalizacji wykształciło się wielu wybitnych absolwentów. Niektórzy z nich zostali profesorami polskich uczelni, w tym KUL-u. Poza wymienionym księdzem Michałem Hellerem wspomnę Marka Szydłowskiego, profesora Uniwersytetu Jagiellońskiego, Zbigniewa Króla, profesora Politechniki Warszawskiej (gdzie przed laty doktoryzowałem się z fizyki), śp. ks. Mieczysława Lubańskiego, profesora Akademii Teologii Katolickiej (obecnie Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego), śp. ks. Szczepana Ślagę, profesora Akademii Teologii Katolickiej (obecnie Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego), Adama Jonkisz, profesora Akademii Ignatianum w Krakowie, Kazimierza Jodkowskiego, profesora Uniwersytetu Zielonogórskiego, ks. Zygmunta Hajduka, profesora KUL-u, ks. Stanisława Ziębę, profesora KUL-u, śp. ks. Józefa Turka, profesora nadzwyczajnego KUL-u, Zenona Roskała, profesora KUL-u, Mariana Wnuka, profesora KUL-u, a z doktorów: ks. Jerzego Witczaka, adiunkta Papieskiego Wydziału Teologicznego we Wrocławiu. W ostatnich latach mojej pracy na Specjalizacji, o powiększonej liczbie przedmiotów przyrodniczych, absolwenci Filozofii Przyrody uzyskali prawo nauczania biologii lub fizyki w szkole średniej. Wielu z nich uczy w polskich szkołach, zyskując uznanie zarówno u władz oświatowych, jak i młodzieży.

Mówiąc o absolwentach naszej Specjalizacji, warto odnotować fakt dwojga rodzeństwa. Nazwisk ich nie pamiętam. Ona, absolwentka fizyki na którymś z polskich uniwersytetów, rozpoczęła pracę pedagogiczną w szkole średniej, młodszy brat studiował na Filozofii Przyrody KUL. Magister fizyki przerywa pracę pedagogiczną, studiuje Filozofię Przyrody Nieożywionej, bo jest przekonana, że te studia pomogą jej w pracy nauczycielskiej! Uzyskała na KUL-u drugie magisterium z filozofii i powróciła do pracy nauczycielskiej.

Rzadko zdarza się, że w ciągu życia człowieka dokonują się tak duże zmiany w szkolnictwie wyższym. W ciągu mojego życia jako student, pracownik i emeryt byłem świadkiem tworzenia, przez kilkadziesiąt lat funkcjonowania i – niestety – likwidacji Specjalizacji Filozofii Przyrody. Jak poucza przykład falsyfikacjonizmu K. Poppera, nie można uprawiać filozofii

przyrody (czy też filozofii nauki) bez w miarę dokładnego poznania nauki. Tak uważał wspomniany już wcześniej ks. prof. Stanisław Mazierski. Na KUL-u istnieje Wydział Matematyki, Informatyki i Architektury Krajobrazu. Jeśli więc student chce uprawiać filozofię przyrody w XXI wieku, powinien poznać (dość gruntownie) wybraną dyscyplinę z obszaru nauk biologicznych lub fizykalnych. Biorąc pod uwagę tylko Lublin, pierwsze studia może odbyć w KUL-u, drugie – w UMCS-sie.

*

Autor wyraża podziękowanie prof. Józefowi Zonowi za okazaną pomoc w przygotowaniu tego artykułu, a w szczególności opracowanie not biograficznych doc. Teresy Ścibor-Rylskiej i ks. prof. Włodzimierza Sedlaka.